

A MAGYAR KISEBBSÉGEK 100 ÉVE

Összeállította
ROMSICS IGNÁC

Szerkesztette
KOVÁCS KISS GYÖNGY

Borító
SZENTES ZÁGON

A MAGYAR KISEBBSÉGEK 100 ÉVE

A Magyar Tudományos Akadémia
II. FILOZÓFIAI ÉS TÖRTÉNETTUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁNAK
2022. szeptember 22–23-ai konferenciáján elhangzott előadások
szerkesztett változata

KOMP-PRESS
Kolozsvár, 2023

A MAGYAR KISEBBSÉGEK 100 ÉVE

© Szerzők, 2023

© KOMP-PRESS

Megjelent a Magyar Tudományos Akadémia, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a Communitas Alapítvány, valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

Nemzeti
Kulturális
Alap

KORUNK – KOMP-PRESS

Kolozsvár, E. Grigorescu u. 52.

Telefon: 0040-264-335-035

Postacím: 400146 Cluj, C. P. 273, Romania

www.korunk.org

Felelős kiadó: KOVÁCS KISS GYÖNGY

Felelős szerkesztő: RIGÁN LÓRÁND

Korrektúra: DEÁK SZIDÓNIA

Számítógépes tördelés: BALÁZS JÚLIA

Készült a csíkszeredai Alutus Nyomdában

Felelős vezető: HAJDÚ ÁRON igazgató

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

A magyar kisebbségek 100 éve : A Magyar Tudományos

Akadémia II. Filozófiai és történettudományok

osztályának : 2022. szeptember 22–23-ai konferenciáján

elhangozott előadások : szerkesztett változata. - Cluj-Napoca :

Komp-Press, 2023

ISBN 978-606-773-035-7

TARTALOM

ZSOLDOS ATTILA	
Megnyitó	7
FREUND TAMÁS	
Köszöntés	9
 <i>HOSSZÚ TÁVÚ TENDENCIÁK: DEMOGRÁFIA, GAZDASÁG, TÁRSADALOM, ASSZIMILÁCIÓ</i>	
KOCSIS KÁROLY	
Államok és etnikai térszerkezet a Kárpát-medencében Versailles előtt és után	11
DEMETER GÁBOR – PÉNZES JÁNOS – PAPP ISTVÁN	
A területi egyenlőtlenségek változása az elmúlt 100 évben a Duna-medence területén – kitekintés a magyarok lakta határon túli régiók gazdasági fejlettségének változásaira (1910–2010)	25
TÁTRAI PATRIK	
Az etnikai rétegződési rendszerek átalakulása a Kárpát-medencében 1910 és 2011 között ...	43
CSERNICSKÓ ISTVÁN	
Nyelvpolitikai rezsimek a Kárpát-medencében 1920–2022 (a magyar nyelv státusának változásai tükrében)	57
 <i>A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAK (1920–1938)</i>	
SZARKA LÁSZLÓ	
Multietnikus nemzetállamok, nagyhatalmi forgatókönyvek a versailles-i Közép-Európában. Közösségépítés, kisebbségvédelem és revízió	69
SIMON ATTILA	
Az elutasítástól az elfogadásig. A szlovákiai magyar társadalom változásai két háború között	81
SZAKÁL IMRE	
Magyarok a csehszlovák Kárpátalján	91
K. LENGYEL ZSOLT	
Kényszerű középúton. Erdélyi magyarok Nagy-Romániában 1920–1940	99
DÉVAVÁRI ZOLTÁN	
Kiútkeresés. A délvidéki magyar kényszerkisebbségi politika két évtizede (1918–1941) ...	111
 <i>A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN (1938–1947)</i>	
ROMSICS IGNÁC	
Trianon revíziója és megisméltése, 1938–1947	121
SZEGHY-GAYER VERONIKA	
Dél-szlovákiai magyar közalkalmazottak a változó világban – kassai esettanulmány a személyi kontinuitás kérdéséről, 1938–1948	137
BRENZOVIČS LÁSZLÓ	
Kárpátalja az első bécsi döntéstől a párizsi békéig	147
L. BALOGH BÉNI	
Észak-Erdély–Dél-Erdély: magyarok többségben és kisebbségben	155
A. SAJTI ÉNIKÓ	
„Kis-Bácskából süvít a szél...” Magyarok és szerbek, 1941–1947	163

AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUS IDŐSZAKA (1947/48–1989)

FÖLDES GYÖRGY

Magyarország és a határon túli magyarság 1948–1989 171

POPÉLY ÁRPÁD

A magyar kisebbség a pártállami évek Csehszlovákiájában 1948–1989 181

MOLNÁR D. ERZSÉBET

Kárpátalja az államszocializmus időszakában. Megszállás és bekebelezés 191

NOVÁK CSABA ZOLTÁN

A szocialista nemzetépítés és integráció között. Az RKP magyarságpolitikája 1948–1989 . . 199

VUKMAN PÉTER

A magyar–jugoszláv kapcsolatok és a délvidéki magyarok a békekötés után 209

A RENDSZERVÁLTÁS ÓTA (1990–2000)

BÁRDI NÁNDOR

A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája, 1988–2022 219

ÖLLÖS LÁSZLÓ

Magyar stratégiák 1989 után Pozsonytól Kassáig 237

FEDINEC CSILLA

A kisebbségi kérdés az ukrán államban: a kárpátaljai magyarok példája 245

HORVÁTH ISTVÁN

„Jogot igen, státust nem!”– a romániai etnopolitikai rezsim 1989 után 255

SZERBHORVÁTH GYÖRGY

A háborús ellenállástól az újabb egypártrendszerig. A vajdasági magyarság 1990 és 2020 között 265

A KISEBBSÉGGUTATÁS HELYZETE: EREDMÉNYEK, TEENDŐK, KUTATÁSI IRÁNYOK

EGRY GÁBOR

A dekonstrukción túl? Lehet-e a kisebbségtörténetből új, nagy történeti elbeszélés? 275

GAUCSÍK ISTVÁN

A szlovákiai magyar történetírás eredményei és feladatai (avagy folyamatosság és megszakítottság erezetei) 287

FODOR JÁNOS

Az erdélyi magyar történetírás műhelyei 1920–1989 között – vázlat 297

GIDÓ ATTILA

Az erdélyi zsidók jelenkori történetének kutatása 305

ABLONCZY BALÁZS

Zárszó: Kisebbségtörténet, nemzeti történetírás, global history 315

SZAKÁL IMRE

MAGYAROK A CSEHSZLOVÁK KÁRPÁTALJÁN

A Szvatkó Pál által „jelzős magyaroknak” nevezett kényszerközösségek közül a kárpátaljai magyarok esetében is a két háború közötti időszak leghosszabb távú hatással bíró története a lokális identitás kialakulásának kezdete. A következőkben azt kívánom összefoglalni, hogy meglátásom szerint melyek voltak azok a jellegzetességek, amelyek Kárpátalja Csehszlovák Köztársaságon belül elfoglalt helyét, és az ott élő magyarok közösségként működésének kezdeteit meghatározták.

Az utóbbi években népszerűvé vált a territorializáció fogalmának alkalmazása a Trianon előtti Magyarország régióival kapcsolatban, meggyőző kvantitatív kutatások igen látványosan szembesítenek minket azzal, hogy a gazdasági, kulturális mutatók a békeszerződésekkel elcsatolt perifériák „leszakadását” vetítették előre már az első világháborút megelőzően is.¹ Ezzel együtt az a terület, amely a korábbi északkeleti magyar vármegyék egy részén létrejött, és amelyet hivatalosan Podkapatská Rus, magyarul előbb Ruszinszkó vagy Kárpátalja néven illettek, csak részben feleltethető meg azoknak az árnyékhatároknak, amelyeket a történelem hosszú időtartamú folyamatai kijelöltek. Többször leírt, jól ismert, de talán nem lehet eleget ismételni, közigazgatási értelemben Kárpátalja stratégiai megfontolások mentén jött létre. A következmények azonban ezen túlmutattak, és a határok létrejöttével együtt a területnek identitásképző szerepe is lett, amelynek máig ható következményei vannak. Szemléletes, hogy az időben változó határok a régióval kapcsolatba lépők vagy ott élők diskurzusában milyen helyet is foglalt el száz évvel ezelőtt. Edvard Beneš a párizsi békekonferencián „tehernek” nevezte a területet,² a térség kiváló szakértője, C. A. Macartney „unalmas és érdektelen” témának titulálta Kárpátalját,³ Balogh Edgár ismert szociográfiájában „Szegényországnak” nevezte az új egységet.⁴ Az 1919 után fellépő kárpátaljai magyar nemzeti-ellenzéki politikusok hol „börtönnek”, hol „kalitkának” nevezték, ezzel egy időben már hazájukként is emlegették Kárpátalját.⁵ A területen igen népszerű kommunista mozgalom magyar tagjai „vörös Kárpátaljaként” hivatkoztak rá,⁶ Fábry Zoltán *Az éhség legendájában* maró gúnnyal úgy írta le a területet, mint ami „a csodarabbik, a panamák és az álhírlapírók hazája”.⁷ Tudjuk, hogy minden régió diszkurzív termék is, az, hogyan beszélünk egy régióról, meghatározza, hogyan gondolkodunk róla, és ez fordítva is igaz – az, hogy ilyen sokféleképpen jelenik meg az „újszülött Kárpátaja” a kor közbeszédében, leképezi azt a sokneműséget, amely a régiót társadalmi, gazdasági, politikai tekintetben is jellemezte a két világháború között.

Azt, hogy Kárpátalja milyen helyet foglalt el a csehszlovák államkeretben, és Prága milyen megfontolások mentén alakította ki a köztársaság földrajzi, gazdasági és kulturális értelemben is legtávolabbi régiójával kapcsolatos politikai szándékait, legalább két körülmény, egy nemzetközi és egy köztársasági szintű határozta meg. A nemzetközi szintű a terület stratégiai jelentősége, a köztársasági szintű a csehszlovák nemzetállami projekt volt. A békekonferencián Kárpátalja Csehszlovákiának ítéltése melletti érvek többsége stratégiai volt, úgymint: a csehszlovák–román vasúti összeköttetés biztosítása, Magyarország és Lengyelország elválasztása, a Kárpát-medencébe történő esetleges szovjet-orosz előrenyomulás megakadályozása.⁸ Ezzel összefüggésben nem meglepő, hogy a terület 1919 és 1920 közötti több szakaszban megtörtént megszállásától kezdve egészen 1925-ig a csehszlovák polgári közigazgatással párhuzamosan antanttábornok által vezetett katonai közigazgatás működött. Az Ungvári Katonai Parancsnokság levéltári anyagának vizsgálatakor az is minden kétséget kizáróan kiderül, hogy a civil és katonai igazgatás együttműködése közel sem volt felhőtlen, és a francia tábornokok egyértelműen a katonai irányítás dominanciáját igyekeztek érvényesíteni. A katonai igazgatás anyagából világossá válik, hogy a stratégiai jelentőségű területen a legjelentősebb biztonsági kockázatnak elsősorban a kommunista mozgalmat, másodsorban a Kárpátalján élő magyarokat tartották.⁹

Köztársasági szinten pedig a csehszlovák hatalom a nemzetállami eredményeinek az életben tartása, a köztársaság egységének biztosítása volt a cél. Kárpátalja esetében a terület többségi szláv lakosságára partnerként tekintettek, s bár pont a leglényegesebb politikai gesztus az ígért autonómia biztosítása nem történt meg, a ruszin politikai, társadalmi és kulturális fejlődésnek új távlatai nyíltak a csehszlovák Kárpátalján. Magyar viszonylatban azonban a bizalmatlanság léggömbje volt a jellemző. Az új állam kisebbségeire egyfajta kihívásként tekintett, és különösen a régi elitekkel szemben bizalmatlanul viseltetett.¹⁰ Ez, az állam egységét féltő, a kisebbségek irányába bizalmatlan általános állami szorongás¹¹ határozta meg tehát az új rendhez való alkalmazkodással vívódó magyarok helyzetét is. Ez határozta meg mindazoknak az intézkedéseknek az irányát, melyet a magyarok a legjelentősebb sérelmekként könyveltek el a két háború között. A nemzetállami bizalmatlanság határozta meg az ország magyar múltat kizárni igyekvő szimbolikus politikáját, az elbocsátott hivatalnokok, az állampolgárság nélküliek ügyének kezelését, a földreformot és az azzal együtt járó telepítéspolitikát, valamint az oktatásügyet. Ezzel együtt figyelemreméltó, hogy a Kárpátalját a két világháború között irányító Polgári Közigazgatási Hivatal (később Tartományi Hivatal) Politikai Referátusának ügynökei a 30-as évekig szintén nem a kárpátaljai magyarok szervezeteivel foglalkoztak a legtöbbit, a kommunista mozgalomban jelentősebb fenyegetést láttak. Talán nem véletlen, és ezzel összefügg, hogy 1923-ban a Kárpátalja második, egészen 1937-ig hivatalban lévő alkormányzója majd tartományi elnöke Antonin Rozsypal az 1921-es kladnói kommunistákkal szembeni hazaárulási per koronatanúja volt, a kladnói körzet kommunista szervezkedés felgöngyölítésében vezető szerepet játszó vezetője volt.

A bizalmatlanság egyébként kölcsönös volt. A csehszlovák hatalom megjelenésére a kárpátaljai magyar reakciók fokozatosan forrtak ki magukat. A hatalomváltás a terület városaiban ellenállás nélkül zajlott le. Sőt több helyen a még helyükön lévő vármegyei hivatalnokok örömmel üdvözölték a Tanácsköztársaságot a térségben felszámoló csehszlovák vagy román megszálló csapatokat, a kommünben résztvevők listáit is átadva,

ösztonözve azok minél gyorsabb kézrekerítését.¹² Az 1919-es térfoglalást még múltó állapotként értelmező, elsősorban városi hivatalnokok nagyobbbrészt a csehszlovák hatóságokkal való együttműködést is vállalták. A csehszlovák megszállással kapcsolatos kezdeti attitűdöket vélhetően az is meghatározta, hogy az egy rendkívül turbulens időszak végére tett pontot. Az első világháború viszontagságai, a magyar összeomlás perifériákon még fokozottabb káosza, a közellátás akadozása, a közrend megszűnése mind közrejátszhattott abban, hogy a relatív nyugalmat hozó csehszlovák berendezkedést, ha nem is örömmel, de csöndes belenyugvással fogadják a terület magyar lakosai.¹³ Árky Ákos katonatiszt az újonnan formálódó kárpátaljai magyar elit tagja a csehszlovák hatalomátvétel két szakaszát különböztette meg: a „pacifikáló megszállást” és a „hódítást”. Az átmenet két szakasza közötti határt meglátásom szerint nem elsősorban, vagy nemcsak valamilyen csehszlovák „stílusváltás” eredményezte, hanem az is, hogy a magyarok kezdtek megérteni, hogy bekövetkezett az, amit „az abszolút Magyarország kényelmes képzetével”¹⁴ eltelve elképzelhetetlennek tartottak. A közösség ilyen alapállása akkor kezdett megváltozni, amikor nyilvánvalóvá vált a helyzet állandósulása. Ez több szakaszban következett be, egyrészt a csehszlovák polgári közigazgatás kiépülésével, és ezzel együtt a nagyszámú cseh hivatalnok megjelenésével a területen. A kétségtelen választóvonal pedig a trianoni békeszerződés aláírása volt. Igazán intenzíven ekkor kezdődött meg a kárpátaljinak ismert magyarság önszerveződésének, a „közösségként működés”¹⁵ kialakításának folyamata, amely együtt járt egy elitváltással, új civil és egyházi szervezeti struktúra megjelenésével, új tradíciókkal, és egy új, kisebbségi, az épp aktuális honországgal részben vagy egészében szemben álló emlékezetkultúra megjelenésével is.

Ennek a folyamatnak igen fontos meghatározója volt a magyarság száma és társadalmi rétegződése. A Kárpátalja történeti demográfiájával foglalkozó munkák egyértelművé teszik, hogy az államfordulat időszakába jelentősen csökken a Kárpátalján élő magyarok száma. A népességfogyást különösen felgyorsította az államfordulatot követő elvándorlás, az optálás. Jelenlegi ismereteink szerint 1918 és 1924 között csaknem 18 ezren hagyták el Kárpátalja területét. Zömében feltételezhetően olyan magyarok, akik a közösségként működéshez szükséges elit formálódásához elengedhetetlen tapasztalattal és/vagy társadalmi státusszal rendelkeztek. A vármegyei politikát addig domináló nagybirtokosság, a tanárok és vármegyei hivatalnokok és egyéb közszolgálatot teljesítők egy része. Ez a fajta elvándorlás nemcsak pozíciógyengüléssel járt együtt, de a közösségen belül feszültségeket is szült. Az otthonmaradók az elvándorlókat tekintették hűtleneknek, az otthonmaradtak pedig gyakran az új államhatalommal való kooperálás bélyegét viselték magukon. Az elvándorlók és otthonmaradtak közötti keserű viszonyról jól tanúskodnak Korláth Endre, a Ruszinszkói Magyar Jogpárt politikusának szavai: „Eltávolodtak körünk-ből, kik nem találták meg az ősi földjükön további megélhetésüket; eltávoztak a kishitűek, kik nemzetükért csak élni akartak és tudtak, de szenvedni és tűrni nem.”¹⁶ Az elvándorlás intenzitásához nagyban hozzájárult a tisztviselők körül kialakult helyzet. A zsupáni hivatalok 1919 decemberében rendeletileg hívták fel valamennyi köztisztviselő figyelmét, hogy 1920. január 4-ig kötelesek hűségüket tenni a Csehszlovák Köztársaságra.¹⁷ Ezt több hivatalnok is megtagadta.¹⁸ A forrásokból, a korszakot megidéző írásművekből is arra következtethetünk, hogy a hűségkü kérdését komoly feszültség övezte a kárpátaljai magyar közösség körében is. Azokat akik letették, s így helyükön maradva egyrészt továbbra is biztosítani próbálták egzisztenciájukat, de ezzel együtt biztosították a magyar

jelenlétet a közigazgatásban, gyakran érte a korszak közbeszédében a „megszálló hatalommal” való együttműködés vádjá. Figyelemreméltó, hogy az államfordulat után kialakuló új kárpátaljai nemzeti-ellenzéki magyar politikai elit több tagja is azon hivatalnokok, tanárok közül került ki, akik 1919–1920 fordulóján az állameskü megtagadása miatt veszítették el állásukat, vagy az eskü letétele ellenére elbocsátották őket a csehszlovák hatóságok. Korláth Endre, Hokky Károly, Zombory Dezső és még sokan mások a csehszlovák hatalom megjelenését nemcsak a régi politikai keretek felbomlásának, de saját, egyéni egzisztenciális válságuk okozójaként élték meg. Ezt csak fokozta a köztársaság első éveiben az mozgolódó ellenzéki politikusokkal szembeni heves fellépés, házkutatások, bírósági perek, letartóztatások. Az említett Hokky például tanári állását veszítette el az új államban. Ő az Országos Keresztényszocialista Párt színeiben lett 1928-ban a kárpátaljai tartományi gyűlés képviselője, majd a prágai nemzetgyűlés képviselője 1929-ben. Pártjának egy nagyszőlősi kongresszusán a hivatalnokok államesküjével kapcsolatban a következő kijelentéseket tette 1928-ban: „mi elszakítottunk hazánktól, ami nekünk rendkívül fáj, és mi olyanok voltunk, mint a betegek, velünk úgy kellett volna bánnia a kormányzatnak mint egy beteg gyerekkel, szeretettel, hogy e betegségünkől kigyógyuljunk. Ellenben nem így történt: a nyakunkat fojtogatták.”¹⁹ A Kárpátalján élő magyarok nemzeti alapon történő közösség-szervezését megkezdő új politikusok ezáltal a negatív élmény által is hajtva kezdtek bele munkájukba, amely hatással lehetett következő új állammal szembeni alapállására is.

Ezzel együtt a csehszlovák politikai élet viszonylagos szabadságát igyekeztek kamatoztatni az új magyar elit tagjai. Gyorsan létrejöttek azok a struktúrák, amelyek elképzeléseiket segítettek közvetíteni a kívánt közösség tagjai felé. Sorra jelentek meg az új sajtóorgánumok, a politikai pártok, társadalmi és kulturális szervezetek. A magyarokat tömörítő történelmi egyházaknak is új keretek között kellett újraszervezni magukat, aminek eredménye a lokális azonosítás felvállalása volt. Ezzel közvetítve tagjaik felé azt, hogy ők nemcsak magyarok, nemcsak csehszlovákiai magyarok, de kárpátaljai magyarok is. Míg a pártok, újságok, társadalmi szervezetek nevében sokáig a „ruszinszkói” önmegnevezés szerepelt, addig az 1922-ben önállósuló Református Egyházkerület már „kárpátaljainak” nevezte magát. Az, hogy ez mennyire volt sikeres identitásképzés a két világháború között, az kérdéses. Szemléletes, hogy Szvatkó Pál sem azonosít a felvidéki lelkilakatról elmélkedve 1938-ban „kárpátaljai magyart”, és így ír: „A legkeletebbre eső terület: Kassa, Munkács, Beregszász, a legkurucabb tömeget jelentette, szilaj, magyar vidéki étellel, intranzigens hazaszeretettel, negyvennyolcas református alapokkal, de a nyugatinál kisebb szervező erővel. Az új államban hamarosan kifejlődött a nyugat-szlovén-szlovák és a kelet-szlovén-szlovák magyar típusa s ha lényeges különbséget a kettő között nehéz is találni, kétségtelen, hogy mindegyik külön központ köré csoportosult: a nyugati Pozsony, a keleti Kassa köré.”²⁰ Ez talán nem független attól a tényről, hogy a politikai közösségformálást felvállaló kárpátaljai magyar pártok a két évtized alatt fokozatosan veszítették el regionális jellegüket, míg a korszak elején még az etnikai kereteken túlmutatva az autonóm Kárpátalja talaján álló „óslakos” egységet is zászlajukra tűzték, addig a 30-as évekre a Budapest által is ösztönzött egységes csehszlovákiai magyar politizálás oldotta fel a kárpátaljai pártokat.²¹

Tévútra vinne, ha a kárpátaljai magyarok mozgásterét a csehszlovák Kárpátalján csak az nemzeti-ellenzéki politizálás történetének prizmáján keresztül szemlélnénk. Az előzőekben ismertetett közösség-szervezési kísérlet, a kárpátaljai magyaroknak csak az egyik

válasza volt az őket ért kihívásokra a két világháború között. A választási eredményeket szemlélve arra juthatunk, hogy a kárpátaljai magyarok társadalmi-politikai aktivizálására több politikai projekt is igényt tartott. Bár az aktivizmus is megjelent köreikben, igazi sikereket ebben a tekintetben a csehszlovákiai kommunista mozgalom ért el. Ennek legfőbb mutatói természetesen a választási eredmények voltak. Igazán beszédes az, hogy az 1924 és 1935 között tartott öt választáson, amelyből négy nemzetgyűlési és egy tartománygyűlési volt, a szimbolikusan is magyar központként számontartott Beregszászban és a Beregszászi zsupában, később a Beregszászi járásban három alkalommal is több szavazatot szereztek a kommunisták, mint a magyar pártok, amelyek különösen a falvak magyarjai körében voltak meglepően népszerűtlenek. A kárpátaljai magyarok aktivizálását elsősorban a Tanácsköztársaságban szerepet vállalt Csehszlovákiába érkezett emigránsok, másrészt a 1920-as évek elején az orosz hadifogságból hazatérő volt katonák tevékenysége alapozta meg, a politikai szocializációjukat pedig már az első köztársaságban megélő fiatalok között kifejezetten népszerű volt a kommunizmus. A mozgalom sikereit jól jelzik az 1938 után visszatérő magyar hatalom erőfeszítései annak felszámolására, különösen az 1940-ben 394, túlnyomó többségükben kárpátaljai illetőségű, és nagyrészt magyar kommunista személy elleni kassai per. A peranyag beregszászi levéltárban őrzött dokumentumai érzékletesen szemléltetik, hogy a kommunista szervezkedés, a perbefogottak számát tekintve, jóval meghaladó mértékben hálózta be a visszatért magyar társadalmat.²²

Élet azonban volt a pártpolitikán túl is. A csehszlovák Kárpátaljára jellemző színes kulturális és sportélet, a perifériára a csehszlovák fennhatóság egyes gazdasági eredményeinek és politikai légkörének következtében beférkőző modernizáció egy élhető világ képét mutatta. Az alkalmazkodásnak, a mindennapokban kötött alkuk szükségességének belátása még olyan területeken is hozott sikereket mint a magyar közigazgatási részvétel. Bár a csehszlovák hatalom Kárpátalja igazgatását elsősorban cseh hivatalnokokkal igyekezett megoldani, a régi közigazgatási struktúra lebontása nem működött egyik nappalról a másikra. Ezt a lehetőséget kihasználva a magyarlakta területeken a közigazgatás alsóbb szintjein sikerült egyfajta magyar folytonosságot fenntartani. Beszédes, hogy a harmincas évek végén is a vasúti és postahivatalokban több magyar dolgozott Kárpátalján, mint cseh.²³ A kisebbségi közösség megtalálta a módját egyes veszteségek kompenzálásának is. Jó példa erre talán Beregszász városa, amely 1923-ban elveszítette városi rangját, de ettől is lényegesebb volt: legfontosabb fogyasztóbázisát, a nagy számú vármegyei hivatalnokot is nélkülöznie kellett. Ezzel együtt viszont rendkívül megnövekedett a magyar közösségben szimbolikus jelentősége, „Kárpátalja legmagyarabb városának”, több magyar kultúrszervezet és a magyar kulturális rendezvények központjává vált. Az alkalmazkodásnak kétségtelenül voltak tehát sikerei. Bizakodóan számolt be Móricz Zsigmond is 1926-os, Kárpátalját is érintő körútjáról: „Ruszinszkóban még jobban meglepett, hogy milyen eleven, mindennapos irodalmi munka folyik. Mécs László, a fiatal poéta-pap és Tamás Mihály beregszászi novellista vezetésével, egész sereg fiatal tehetséggel találkoztam. Legjobban örültem annak, hogy minél tovább haladtam kelet felé, annál nagyobb hullámokat vert a felolvasásaim iránti érdeklődés, s végül Beregszászban már a kormánybiztos fogadott az állomáson, mint a város vendégét. Ilyen momentumokból azt kellett megéreznem, hogy még a súlyos politikai viszonylatok között is kialakult már valami formája az együttműködésnek, és a magyarság megtalálja azokat az életlehetősé-

geket, amelyek egy kulturális munkához szükségesek. Nagyon jólesik visszaemlékezni ezekre a furcsa, valóban sírva vigadó kurucos éjszakákra, ahol a régi magyar nóták olyan szívből fakadóan harsogtak, hogy túllobogták a jazzbandet.”²⁴ A területen élő, kiváló szociográfiát író Mónus Gyula és Szerényi Ferdinánd sem festett egyértelműen borús képet a kárpátaljai alföld egyik legkiesebb fekvésű falujáról, a korban kiváló borairól ismert Benéről, azonban azt negatívumként jegyezték meg, hogy: „A fokozatos és csendben történő fejlődésnek nagy akadálya az agyonpolitizálás. Egy-egy választás előtti handabandázás felforgatja a falu képét.”²⁵

A fentiek természetesen csak töredékesen ábrázolják a csehszlovák Kárpátalja magyar világának történetét. Az talán ebből a részleges összefoglalásból is érzékelhető, hogy a Kárpátalján élő magyarok két világháború közötti tapasztalatai, az első világháború születe új helyzettel létrejött kihívásokra adott válaszaik heterogének voltak. Bizom abban, hogy a kárpátaljai magyarok két világháború közötti történetével kapcsolatban egyre bővülő tudásunk képes lehet ezt a sokszínűséget visszatükrözni még akkor is, ha olykor a tudományos eredmények a területen élő közösségek identitásának fontos elemét képező történelemképre visszfényt vetnek.

JEGYZETEK

1. Demeter Gábor – Jakobi Ákos – Pénzes János – Szilágyi Zsolt – Radics Zsolt: *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon*. MTA BTK, Bp.– Debrecen, 2018.
2. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Volume III*. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv03/d60>. Utolsó letöltés: 2022. szeptember 9.
3. Barta Róbert: *A magyarság vonzásában. Válogatás Carlile Aylmer Macartney írásaiból és beszédeiből*. Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen, 2021. 19.
4. Balogh Edgár: *Tíz nap Szegényországban*. Neumann Kht, Bp., 2003.
5. *Szózat a ruszinszkói Magyarorsághoz*. Ruszinszkói Magyar Hírlap 1920. augusztus 3. Közli: Fedinec Csilla: *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez. 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*. Fórum Intézet, Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2001. 75.
6. Rotman Miklós: *Kik érted haltak... Forradalmár elődenik arcképcsarnoka*. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1982. 11.
7. Fábry Zoltán: *Az éhség legendája. Kárpátalja: 1932*. 188.
8. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Volume III*. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv03/d60>. Utolsó letöltés: 2022. szeptember 9.
9. Vojenský ústřední archiv Praha. Zemské Vojenské Velitelství Užhorod 1919-1925 (továbbiakban: VUA, ZVV Užhorod)
10. Pieter M. Judson: *The Habsburg Empire. A New History*. Cambridge, Massachusetts. London, England, 2016. 446.
11. Vö. Claire Moleron: *State legitimacy and continuity between the Habsburg Empire and Czechoslovakia: The 1918 Transition in Prague*. In: Paul Miller – Claire Morelon (ed.) *Embers of Empire. Continuity and Rupture in the Habsburg Successor States after 1918*. Berghahn Books, New York, 2019. 43–63.
12. VUA, ZVV Užhorod, karton 3.
13. Erről bővebben: Szakál Imre: *Az első Csehszlovák Köztársaság időszaka (1918–1938)*. In: Brenzovics László – Csátary György – Braun László – Szakál Imre – Szamorovszkyné Nagy Ibolya – Dobos Sándor – Orbán – Melinda (szerk.): *Kárpátalja története: Örökség és kihívások*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, RIK-U Kiadó, Beregszász, Ukrajna, Ungvár, Ukrajna. 2021. 399–449.
14. Szvatkó Pál: *A visszatért magyarok. A felvidéki magyarság húsz éve*. Révai nyomda, Bp., 1938. 19.
15. A fogalommal kapcsolatban lásd Rogers Brubaker: *Ethnicity without groups*. European Journal of Sociology Volume 43. Issue 2. 2002. 170–171.
16. *Az optálási határidő letelte után*. Prágai Magyar Hírlap 1922. július 29. 2.
17. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban KTÁL), Fond 108. A Beregszászi Jegyzői Hivatal iratai, Op. 7., Od.zb. 147.
18. KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 147.

19. KTÁL Fond 344. A Beregszászi Kerületi Bíróság iratai, Op. 2. Od.zb. 33.
20. Szvatkó Pál: *A visszatért magyarok*. i. m. 22–23.
21. Fedinecs Csilla: *Magyar pártok Kárpátalján a két világháború között*. Fórum Társadalomtudományi Szemle 2007. 1. sz. 104.
22. KTÁL, Fond 1034. A Kassai Királyi Törvényszék Iratai, Op. 1. Od.zb. 1.
23. Ortutay Tivadar: *Cseh világ a Kárpátokban*. Ungvár, 1941.
24. „Az utódállamok magyarságát az irodalom kapcsolja a törzsökös magyar kultúrához.” Móricz Zsigmond szlovenszkói felolvasásai után az erdélyi magyarsághoz is ellátogat. Pesti Napló 1926. november 23.
25. Mónus Gyula – Szerényi Ferdinánd: *Bene – Bena község jelene és múltja*. Szociográfiai tanulmány. Kálvin Nyomda, Beregszász, 1934. 46.